

FENYVESI CSABA

A magyar büntető eljárásjog tudományának piramis-modellje – egy szembesítési kutatás tükrében

Külön örömmel tölt el, hogy a ténykérdésekkel is behatóan foglalkozó *Cséka Ervin* professzor úr tiszteletére írhatom meg ezen tanulmányi sorokat. Annál inkább örvendetes, mert jeles tagja, résztvevője, alkotója az általam alant felvázolt magyar büntető eljárásjogi tudomány-piramisnak is. Építőkockája (minimum) kettő van, elsőként az említett ténykérdések, másodikként pedig a jogorvoslatok körében. Így (el)vitathatatlan szerepe és érdeme van az elmúlt (hosszú) évtizedek – kiemelten a büntető eljárást érintő – jogtudományának művelésében.

Csak ezen tisztelgő bevezető gondolatok után térek rá arra, hogy a korábbi empirikus, konkrét bűnügyi iratok tanulmányozására is kiterjedő – védői aspektusú – kutatásom során, közel tíz évvel ezelőtt fedeztem fel egy nyomozási szembesítési jegyzőkönyvben az alábbi kezdő kérdésre adott választ:

„Szemedbe mondom Rozi, hogy ismerlek, mert a feleségem vagy.”

Ezen tragikomikus fordulat láttán az egyik szemem sírt, a másik nevetett. Szomorú voltam, mert felvillantotta a krimináltaktikai intézményhez kötődő elméleti alapok megcsúfolását, a gyakorlati végrehajtó felkészületlenségét, egyúttal keserű nevetésre ingerelt a született eredmény, a kriminalisztikai „torzó.” Erről nem lehet nem szatírárt írni, mondta volna egykori közigazgatási professzorom. Magam a már kötetben is megszerkesztett jog humorán, a szatírán túllépve a kérdés komoly vizsgálatát határoztam el.

Az idézett mondat ilyenformán nagyban hozzájárult ahhoz, úgy is fogalmazhatok, megadta a végső lökést ahhoz, hogy a témával, a szembesítéssel behatóbban, tudományos igényességgel kezdjek foglalkozni.

1. A témaválasztás oka

A témaválasztást több – a fenténél nyomósabb – érv is alátámasztotta. Ezek:

a) Nem született még ezzel kapcsolatos, áttekintő, koncentrált monográfia és szerény mértékét tesznek ki a szakcikk, ezzel kapcsolatos tanulmányok is, amelyek főleg az 1970/80-as években íródtak.

b) Komplex intézmény, amelynek van kriminalisztikai és büntető eljárásjogi aspektusa is.

c) Felvetődik elméleti megalapozottságának aggályossága. Vajon helyes módja-e egyáltalán az igazságkeresésnek?

d) A gyakorlatban sűrűn alkalmazott, ám mégis kritikus intézmény, jelentős számú nehézséggel, problémával bír.

e) Az eljárás egyszerűsítésének, gyorsításának (az igazságfeltárásnak) lehet motorja vagy fékje.¹

2. A monografikus piramis-modell

A kutatás (majd jelen tanulmány írása) kapcsán áttekintettem a magyar büntető eljárásjog tudományának elmúlt fél évszázados monografikus termését, amelyet egy hatszintű piramis-modellben helyezek el. Az 1960 és 2011 között született monográfiák alkotják az egyes építőköveket; a tanulmány végén feltüntettem a citált szerzőket és műveiket, köztük éppen a 90. születésnapját ünneplő Cséka Ervin professzor urat és köteteit.

Itt jegyzem meg, hogy a tanulmányhoz mellékelt piramis-ábrában szerzők és témák, illetve az átfogó művek kiadásának éve szerint is végeztem jelölést, csoportosítást. Ahol nem szerepel név/dátum, azok az „építőkövek”, azok a témafeldolgozások – legjobb tudomásom szerint – még hiányoznak a hazai szakirodalomból, azoknak nincs monografikus vizsgálatuk.

Egy-egy kötet (és így szerzőjük) több építőköckénél is megjelenhet, miután a tartalmuk is többirányú.

Az elméleti piramis egyes szintjeit az alábbiak alkotják, alulról felfelé haladva.

- I. Alapelvek
- II. Alanyok (hatóságok és személyek)
- III. Bizonyítás
- IV. Kényszerintézkedések
- V. Külön és különleges eljárások
- VI. EU – Európai jogharmonizáció

I. Alapelvek

A piramis legalsó, legnagyobb kiterjedésű részét, az alapját, a büntető eljárásjog masszív talapzatát, amelyekre a modern, civilizált világban mindenkor építeni lehetett, és építeni kell a jelenben és a jövőben is, az alapelvek adják meg.

Ezek jelenleg Magyarországon – kimondva vagy kimondatlanul (törvényben rögzítve vagy anélkül) – felfogásom szerint a következők:

- az eljárási feladatok megoszlása (helyesen megosztása) (BÁRD 1987)
- a bíróság eljárásának alapja (KIRÁLY 1972, BÁRD 1987)
- jog a bíróság eljárásához és a jogorvoslati jog (NAGY 1960, CSÉKA 1985)

¹ Jelen tanulmány hely hiányában nem térhet ki mind az öt pontra. Koncentrálni az a) pontra és érinti, öszszegzi a többi pontot is érintő kutatási területek részeredményeit.

- a bizonyítási teher
- a védelem joga (KIRÁLY 1962, FENYVESI 2002)
- a hivatalból való eljárás (BÁRD 1987)
- az ártatlanság védelme
- az önvádra kötelezés tilalma
- az anyanyelv használata
- a büntetőjogi felelősség önálló elbírálása (KIRÁLY 1972)
- a nyilvánosság
- a közvetlenség
- a szóbeliség
- személyi szabadság és más alapvető jogok (emberi jogok) tiszteletben tartása (RÓTH 2000, HERKE 2002)
- a szabad bizonyítás
- a súlyosítási tilalom (HERKE 2010)
- a tisztességes eljárás (BÁRD 2007, HACK 2008)
- [ténymegállapítás, hatékonyság, szakaszosság (nyomozás – vádemelés – tárgyalás), határozatok] (CSÉKA 1968, SZABÓNÉ 1966, SZABÓNÉ 1970, BARNA 1971, NAGY 1974, SZABÓNÉ 1985, FARKAS 2002, BÓCZ 2006)

II. Alanyok (hatóságok és személyek)

Értem ez alatt mind a hatóságokat, mind az eljárás összes alanyát (fő- és mellékszemélyét). Ide tartoznak jelenleg:

- a bíróság (nyomozási bíró)
- az ügyészség
- a nyomozó hatóságok (rendőrség, vám-és pénzügyőrség, nemzetbiztonsági szervek)
- a terhelt (TÓTH 1988)
- a védő (KIRÁLY 1962, FENYVESI 2002)
- a sértett (magánvádló – pótmagánvádló – magánfél) (KRATOCHWILL 1990, KISS 2006)
- a segítők

III. Bizonyítás

Itt a bizonyítás és a bizonyítékok építőkövei teszik ki a piramis harmadik szintjét, nevezetesen:

- bizonyítás, bizonyítékok (GÖDÖNY 1968, KATONA 1977, TREMMEL 2006)
- tanú (vallomás) (KERTÉSZ 1965, NAGY 1966, ELEK 2008)
- szakértő (szakértői vélemény) (SZÉKELY 1967, ERDEI 1987)
- tárgyi bizonyítási eszköz (KATONA 1965, KERTÉSZ 1972)
- okirat
- „titkos” bizonyítékok (titkos adatgyűjtés és adatszerzés) (folyamatban van a fedett nyomozóról MÉSZÁROS 2011)
- terhelti vallomás (KERTÉSZ 1965, TÓTH 1988)
- szemle (PUSZTAI 1977)
- helyszíni kihallgatás (helyszínelés) (érinti PUSZTAI 1977)

- bizonyítási kísérlet (érinti PUSZTAI 1977)
- felismerésre bemutatás (folyamatban van a kutatása FENYVESI által)
- szembesítés (FENYVESI 2008)²
- poligráf (folyamatban van a kutatása BUDAHÁZI Árpád által)
- (szagazonosítás)
- (perbeszédék, mintegy a bizonyítási szakasz befejezéseként) (TREMMELE 1993)

IV. Kényszerintézkedések

A kényszerintézkedések köre teljesen megegyezik a hatályos Be-ben megjelöltekkel:

- őrizet, előzetes letartóztatás (házi őrizet, lakhelyelhagyási tilalom, óvadék) (RÓTH 2000, HERKE 2002)
- ideiglenes kényszergyógykezelés
- távollátás
- házkutatás, motozás, lefoglalás
- zár alá vétel, biztosítási intézkedés, számítástechnikai rendszer útján rögzített adatok megőrzésére kötelezés
- eljárási rend biztosítása (rendbíróság, elővezetés, testi kényszer alkalmazása).

V. Külön és különleges eljárások

A külön eljárások tagoltsága ideális a jogtudomány művelői számára, amibe beletartozónak vélem elméleti alapon a közvetítői, mint speciális eljárási formát is. A különleges eljárásokon belül önálló intézményeket találhatunk, ám – talán – összességükben is alkalmasak monografikus feldolgozásra.

Álláspontom szerint tehát ide, az ötödik szintre tartoznak az alábbiak:

- közvetítői eljárás (mint speciális eljárási formaként ide tartozónak vélem, HERKE 2008, NAGY A. 2008)³
- fiatakorúak elleni
- katonai (KÁRDOS 2003, HAUTZINGER 2010 és 2011)
- (pót)magánvádas (TREMMELE 1985)
- bíróság elé állítás (SZABÓNÉ 1970, HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- távollévő terhelt (HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- lemondás a tárgyalásról (HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- tárgyalás mellőzés (SZABÓNÉ 1970, HERKE 2008, NAGY A. 2008)
- mentességet élvező személyek (HERKE 2008, POLT 2010)
- különleges eljárások [kártalanítás (HERKE 2002), biztosíték, végrehajtás, kegyelmi].

² Monográfiaként időközben megjelent a téma a szerző tollából. Lásd: FENYVESI CSABA: *Szembesítés. Szemről szembe a bűnügyekben*. Budapest-Pécs, 2008.

³ Itt jegyzem meg, hogy BARABÁS A. TÜNDE: *Börtön helyett egyezség* c. műve inkább anyagi jogi-kriminológiai aspektusú feldolgozása a témának. Budapest, 2004.

VI. EU – Európai jogharmonizáció

Korunk új, módosított irodalmi idézete „Vigyázó szemetek az EU-ra vessétek”, vagy büntető eljárásjogi aspektusból, „Vigyázó szemetek Strasbourgra vessétek” alapján minden olyan monográfia képezi a piramis csúcsát alkotó kősort, amely hat az alatta levő intézményekre (építőkövekre), ugyanakkor szilárd alapját a hazai szabályok, illetve jelen értelmezésben a hazai kötetek képezik.

- európai büntügyi integráció (KARSAI 2004, LIGETI 2004, NYITRAI 2006)
- nemzetközi büntügyi együttműködés (jogsegély) (WIENER 1993, FARKAS 2001, NYITRAI 2002, HOLÉ 2008)
- előzetes döntéshozatali eljárás (BLUTMAN 2003)
- ECHR (EJEB) döntések (BÁRD 2007)

Mivel a büntetőeljárás alfája és ómegája a bizonyítás, ezért – a korábbi védői alanyválasztásom után – bizonyításbeli témát kívántam vizsgálni. A piramis-modellből pedig jól érzékelhető, hogy a bizonyítás/bizonyíték harmadik szintjéből néhány választási lehetőség maradt csak, közülük éppen az egyik, „érintetlen építőkö” a szembesítés (volt). Így már most kimondhatom, hogy kutatásom és (egyébként 2008-ban megjelent) monográfiám (közvetett) célja – szerény mértékben – hozzájárulni a magyar büntető eljárásjog tudomány piramisának felépítéséhez, egy apró kocka felkutatásával, megformálásával és végül a piramisba illesztésével. [Jelenlegi DSc (MTA doktori) kutatásom is ezen elv alapján éppen a felismerésre bemutatás” fehér mezője,” mint lehetséges justizmord forrás.]

3. A kutatási eredmények, következtetések a szembesítés körében

3.1. A szembesítéssel kapcsolatos jogtörténeti következtetések

Az egyébként részletes jogtörténeti kutatásom sommázataként az alábbi (vázlatszerű) gondolatokat fogalmazhatom meg a szembesítés egyetemes, illetve magyar történeti kialakulásával és fejlődésével kapcsolatban.

a) Az ókorban az igazságkeresés szabályozott módjai között még nem szerepelt a szembesítés, sokkal inkább a kínvallatás.

b) A feudalista középkorban, annak kezdő századaiban az inkvizitórius eljárás keretében – a szembesítés hiánya mellett – a változatos, sokfajta tortúra továbbélése, a kínvallatás „virágzása” a szembetűnő.

c) A késői középkorban, a XVII-XVIII. században megkezdődik a kínvallatás „puhulása,” a szembesítés intézmények megszületése, az átmeneti kettősség, a két igazságkereső intézmény együttélése, amelyet még alkalmanként (bizonyos körülmények esetén) bokrosít az eskütétel alkalmazása is.

d) A XIX. századtól hivatalosan eltörölt a kínvallatás és már az akkuzatórius (vádeltű) szemlélet alapján helyébe lép egyedülként a szembesítés, esetleg esküvel színesítve.

e) A XX. század első felében már részletes jogi szabályozást láthatunk a szembesítésről az egyes büntető eljárási kódexekben, köztük a magyarban is. Egészen a század közepéig a tárgyalási szakra helyezik az alkalmazási hangsúlyát.

f) A XX. század második felétől az intézmény kriminalisztikai, azon belül krimináltaktikai jellege erősödik fel, ennek következtében a nyomozási-vizsgálati-előkészítő szakaszra tevődik át a hangsúly, ám – egyszerűsített, „lecsupaszított” formában létezik a bírósági szakban is.

g) A XXI. században a szembesítés (továbbra is hangsúlyos) nyomozásbeli (és enyhébb súlyú bírósági) korlátozása érzékelhető, legfőképpen (krimináltaktikai) adat-információ-védelmi, tanúvédelmi, kiskorú védelmi okokból.

A korszak/időskála jellemzőiből azt is láthatjuk és megfogalmazhatjuk, hogy a szembesítés „megjelenése, színrelépése” kb. a XVII. század, tehát kb. 300-400 év óta egyetlen korszak, század elméleti szerzői, jogalkotói sem kérdőjelezték meg az intézmény létjogosultságát, igazságkeresési funkcióját.

3.2. Az egyes államok szabályozásából levonható főbb következtetések a szembesítés körében

Miután megvizsgáltam közel harminc európai állam és az Egyesült Államok ezzel kapcsolatos szabályait, a következőket rögzíthetem.

Jól érzékelhetően elkülönül az angolszász mintára felépült jogrendszerek és a kontinentális szisztémát követő országok szembesítéshez való viszonya. Előbbieknél nem létezik, más módszereket alkalmaznak a tényállás tisztázása, illetve a bírák/ esküdtek meggyőzésére. Az utóbbiaknál – szinte teljes körben – él, működik az intézmény.

Az is elmondható a kontinentális felfogású országokról, hogy a szembesítés jogi szabályait – mintegy utalva annak jelentőségére – a büntető eljárásjogról szóló alaptörvényekben, a nemzeti büntető eljárási kódexekben találjuk meg. A törvényekben található aránylag rövid lélegzetű, nem túlrészletezett szembesítési jogi szabályokat pedig általában a kriminalisztikai, azon belül a krimináltaktikai vagy rendőrttechnikai ajánlások, tanácsok, módusok töltik ki, teszik aprólékossá. Különösen igaz ez azon országok esetében, és ezek vannak többségben, ahol a nyomozási szakaszon van a szembesítés hangsúlya. Annak ellenére megalapozottnak tűnik ez az állítás, hogy az alkalmazó európai országok többségében mindkét eljárási fázisban, így a nyomozásban és a bíróság előtti, tárgyalási szakaszban is funkcionál a szembesítés, mint igazságkereső eszköz.

Az európai szembesítési hatékonyság változatos, az is elmondható, hogy általában igen visszafogott. Az tapasztalható, hogy Közép- és Kelet Európában – legfőképpen a tradíciók alapján – nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki a jogalkalmazók, mint Nyugat-Európában, ám ugyanakkor az is rögzíthető, hogy (szerény) eredményességében nem látható érdemi különbség a régiók között. Itt jegyzem meg, hogy külföldi jogalkalmazók által hivatkozott gyenge eredményességi mutatók (még abszolút számokban is) hasonlóak, illetve egyezők a magyar, empirikus kutatásom által is felszínre hozott adatokhoz/adatokkal.

A szerény eredményessége ellenére egyik alkalmazó országban sem érzékelttem olyan mértékű kételyt, ami megkérdőjelezte volna az intézmény létét, jelenlegi praktikumát, illetve jövőjét, ugyanakkor a nem használó országokban sem merült fel alkalmazásának szükségessége, esetleges „bevezetési vágy,” netán kényszer.

3.3. A szembesítéssel kapcsolatos Emberi Jogok Európai Bírósága (ECHR-EJEB) döntéseiből levonható következtetések

Az Európai Emberi Jogi Egyezményben⁴ a szembesítés, mint jogintézmény nincs nevesítve, ennek ellenére az EJEB gyakorlatában feltűnik, alkalmanként foglalkozni kell/lehet vele, mivel a kontinentális országok jelentős részének domesztikus jogrend-szerében létezik, alkalmazzák.

Jól érzékelhető, hogy a strasbourgi értelmezés szerint a szembesítés a kihallgatá-sokhoz köthető, hiszen a valóságban is egy speciális kihallgatási formáról van szó, akár a tanú(k), akár a terhelt(ek) esetében. A szembesítést is olyan kihallgatási formának, eljárási cselekménynek tartja a Bíróság, amely alkalmas arra, hogy az Egyezményben előírt terhelti jogcsomagon belüli jogot elősegítse, kielégítse. Nevezetesen a terhelt azon jogát, hogy az őt terhelő tanúk, esetleg más terhelték személyének (viselkedésének) és vallomásának hitelességét ellenőrizhesse személyes módon akár kérdések feltevésével, akár észrevételekkel, akár egyszerű megfigyeléssel.

A szembesítést olyan formának tekinti a Bíróság, amely akár a nyomozási, akár a tárgyalási szakban alkalmas arra, hogy kimerítse azt a követelményt, hogy legalább az eljárás egyik szakaszában lehetősége van a védelemnek (védőnek, terheltnek) a rá nézve terhelő vallomást tevő személyt kontrollálni, azt a kifejezést is használhatjuk, hogy konfrontálni.

Pusztán a szembesítés elmaradása, ha mellette volt lehetőség a terhelő személyeknek kérdéseket feltennie a védelemnek, nem ad alapot az Egyezmény, azon belül a tisztességes eljárás megsértésére.

Azt is rögzíthetjük, hogy a szembesítés hiánya önmagában nem lehet jogsértő, hi-szen előfordulhat, hogy bizonyos törvényes, racionális okokból, köztük tanúvédelmi okból (pl. anonimitás esetén) nem is jöhet létre jogszerűen a két személy egymással szembe ültetése, állítása.

Csak a szembesítések nagy száma még nem adott kellő érvet arra a gyakorlatban, hogy az eljárás ésszerűtlen idejét megalapozza, illetve kimentő/felmentő körülmény lenne a hazai hatóságok eljárást elhúzó magatartására nézve.

Egyes esetek pedig azt mutatják, hogy a szembesítések körében is előfordulhat nem csak a tisztességes eljárás, a jogorvoslat, a védelem elveinek megsértése, hanem az embertelen, megalázó bánásmód alkalmazása is, amelyekkel szemben a Bíróságnak is kellő szigorral kell fellépni, és nyomatékosítani azt a nemes gondolatot, hogy az állam kötelessége nemcsak a jogsértés orvoslása, hanem annak megelőzése is. Sem a törvény, sem a joggyakorlat nem tartalmazhat „beépített” jogsértéseket, amelyek mindig, minden európai államban jogorvoslatért kiáltanak.

3.4. Az empirikus kutatásból, az ügyiratokból és kérdőívekből levonható főbb következtetések

2005-2007 között empirikus kutatást folytattam a vizsgált témakörben, melynek keretében kettős felmérést végeztem. Egyrésztől bírósági ügyiratokat (186 ügyiratban 541 szembesítési aktust) tanulmányoztam át (és elemeztem), másrésztől anonim (856 db)

---

⁴ Az 1993. évi XXXI. tv. az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Európai Emberi Jogi Egyezmény és ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

kérdőíves felmérést végeztem. A feldolgozás célja az volt, hogy a szembesítés gyakorlati alkalmazását áttekintsem, abból az elmélet számára megerősítő, illetve gyengítő visszajelzéseket kapjak, a hipotéziseimet ellenőrizzem, illetve jogalkalmazóktól és terheltektől érdemi adatokat kapjak a továbbgondoláshoz és javaslataimhoz.

A feltárt adatokból látványosan kiderül, hogy közel azonos szinten ítélték meg a jogalkalmazók a büntető ügyekben lezajló szembesítések arányát. Átlagosan minden második ügyben (50%-ban) van szembesítés, tehát gyakori, figyelmen kívül egyáltalán nem hagyható, tudományos kutatás alapjául is méltán szolgáló, arra érdemes bizonyítási eljárásról van szó.

A magyar szakirodalomban két megelőző vizsgálatot találtam, előbbi a múlt század hetvenes éveiben volt és 55 ügyre vonatkozott. Ott az egyterheltes ügyek 33,3%-ában, a többterheltes ügyek 89,2%-ában, a bünszövegségben elkövetett bűncselekményekben 100%-ban folyt szembesítés.⁵

A második pedig Tóth Mihály nevéhez fűződik, aki a múlt század 80-as éveinek elején, kb. 25 éve, 200 véletlenszerűen kiválasztott, ám nagy terjedelmű nyomozati iratból 134-ben talált szembesítést, ami 67%-os arányt mutatott.⁶

A szembesítések nyomozási, bírósági, illetve saját praxisú eredményességének megítélésénél sincsenek lényeges kilengések, mind az ügyirati vizsgálat, mind a jogalkalmazók hasonló nagyságrendben, kb. 12-14% körül határozták meg. Ez alá mentek némileg a rendőrök 6-7%-kal, míg fölé a terheltek 22-39%-os értékekkel. Tóth Mihály vizsgálatánál az eredményesség 13% volt, a 70-es években pedig 21%-ot tettek ki a részben eredményesek.⁷ Vagyis megalapozottnak tűnik az a következtetés, hogy a szembesítés csökkenő aránya, de még mindig magas száma mellett, az eredményességi helyzete az elmúlt 30-33 évben nem változott.

Különösen annak tükrében szerény az eredményességi arány, hogy a leggyakoribb ok szerint: „látszólagos ellentmondást oldottak fel.”. Érdemi változtatás, a hazugság igazsággá formálása, a valótlant állító változtatása még kisebb arányban fordult elő. Erre utal az ügyirati vizsgálat azon adata, hogy szembesítés után csak négy esetben (0,8%) volt folytatódólagos kihallgatása a vallomást változtatónak.

Átlagosan a jogalkalmazók fele elégedett a jelenlegi szembesítési jogi szabályozással, az ügyészek emelkednek ki e körből. Négyötödük tartja helyesnek, szemben a terheltekkel, akiknek csak egyötöde. A nyomozási végrehajtásnál hasonló az elégedettség ráta, (48%) míg a bírósági szakaszbeli végrehajtási módot mindenki ettől magasabb minőségi szintre helyezi (67%). Ezzel összhangban a kérdezettek csak egyharmada helyezné a szembesítést a nyomozási szakra, ám átlagosan ennyire jön ki a bírósági szakot, illetve a mindkét szakaszt preferálók csoportja is.

A szembesítés elméleti, tudományos megalapozottságát különösen az ügyészek és az ügyvédek ismerik el (68-69%-ban), ám a többi megkérdezett közel fele is ezen az állásponton van (38-45-50%).

A részletszabályok közül – a krimináltaktikai és büntető eljárásjogi kérdéseken túlmenően, melyeket külön fejezetekben fogok majd elemezni - kiemelem, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni azon tényt, hogy 8-10% körül fordulnak elő gyermek-, és fiatalkorúak a szembesítendőkhöz, csakúgy mint hozzátartozók.

⁵ Lásd részletesebben: Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai intézet 18. sz. tájékoztatója. Budapest, 1974. 128. p.

⁶ TÓTH MIHÁLY: *A szembesítések béklyójában*. Jogtudományi Közlöny 1984/3, 141. p.

⁷ TÓTH 1984, 141-142. p.

A védői jelenlét széleskörű, az aktivitás azonban már szerény, különösen a kirendelt védők körében. Ám a kutatás azt mutatja, hogy döntő vagy legalább hangsúlyos szerepük, sem a védőknek, sem az alig résztvevő tanú ügyvédeknek nincsen a szembesítések eredményessége, lefolytatása körében. Különösen nincs, ha a hatóság tagja, korrekt, felkészült.

A nyomozási jegyzőkönyvekből eltűnt a régi kéthasábos formula, a bíróságon pedig a legegyszerűbb, sokszor egymondatos, sematikus rögzítés a jellemző. Egyik szakaszban sem találunk nonverbális jelekre utaló megjegyzéseket.

Az egyébként is igen csekély számú szembesítéssel kapcsolatos jogorvoslatot szinte kivétel nélkül elutasították.

Végül a szembesítés elmaradása miatti pótnyomozások/nyomozás továbbfolytatások aránya az ügyészek szerint 13% körül van, ám a rendőrök felméréséből kiderül, hogy egy részük (40%) folyamatosan kapja már utasításban a szembesítések végrehajtási kényszerét, 57%-uk pedig nagyon tudatosan törekszik a szembesítések végrehajtására, az esetleges marasztalások elkerülésére. Ilyenformán, alaposnak tűnik a következtetés, hogy a pótnyomozások okai között kisebb arányban szerepel napjainkban a szembesítés elmaradása, mint Tóth Mihály 25 évvel ezelőtt vizsgálatánál, amikor 100 pótnyomozásos ügyből 72-ben előírás volt a szembesítés.⁸

3.5. A szembesítési konfliktus pszichológiai alapja

A szembesítéssel, mint igazságkereső bizonyítási eljárással igen kevesen foglalkoztak mind a hazai, mind a külföldi irodalomban. A kevés szerző is inkább a büntető eljárásjogi és/vagy kriminalisztikai, azon belül krimináltaktikai aspektusait vizsgálta.⁹ Tanulmányomban kísérletet teszek – a gyakorlatban egyébként évtizedek óta – nem túl sikeres, kontinentális intézmény pszichológiai alapjának felvázolására, amely (talán) segítheti az intézménnyel kapcsolatos jogalkalmazói hit és eredményesség növelését.

Fő kérdésnek azt tartom e körben, hogy: minek a hatására változtat(hat) a hazug állítást tevő a szembesítés során, támogatja-e ezt a pszichológia?

Számos kísérlet azt támasztja alá, hogy a megtévesztési kísérlet leleplezését segíti, ha a potenciális valótlanságot állító személyt további vizsgálatnak teszik ki.¹⁰ További vizsgálati formának tekinthetjük a szembesítést, melynek során tudatos feszültség teremtés folyik. A hatóság általában olyan személyt ültet a feltételezett hazudóval szembe, aki ott volt az eseménynél, látta, hallotta, érzékelte a történeteket. Ezek után fokozott nehézséget, feszültséget jelent valótlant állítani, tudva azt, hogy a szemben ülő tudja a valóságot és azt is tudja, hogy a szembesülő is tisztában van az ő tudásával.

Így a hazugságra építő küzd a lelkiismereti nyomással, a szemben ülő tudásból (észlelésből) eredő biztosságával, alkalmanként magabiztosságával tovább küzd a belső

⁸ TÓTH 1984, 142. p.

⁹ BALATONI ISTVÁN: *Néhány gondolat a szembesítésről*. Belügyi Szemle 1974/7, BÓCZ ENDRE: *Szembesítés magnetofon alkalmazásával a nyomozás során*. Ügyészeti Értesítő 1965/4, CSILLAG GYÖRGY: *A szembesítés jelentősége a nyomozásban*. Belügyi Szemle 1959/6, FENYVESI CSABA: *Új szerepfelfogás – korszerű szembesítés*. Belügyi Szemle 1994/4, KERTÉSZ IMRE: *A szembesítés*. Krimináltaktika. RTF-tankönyv 1983. 149–151. p.; LÁZÁR BERTALAN: *A szembesítés taktikai szabályairól*. Rendészeti Szemle 1960/12, LÁZÁR BERTALAN: *A szembesítés*. BM-tankönyv 1965. 482–486. p.; TÓTH MIHÁLY: *A szembesítés béklyójában*. Jogtudományi Közlöny 1984/3, TÓTH MIHÁLY: *Feloldható-e a béklyó?* Jogtudományi Közlöny 1984/5.

¹⁰ Lásd erről részletesebben: O'SULLIVAN, M. – EKMAN, P. – FREISEN, W.V.: *The effect of behavioral comparison in detecting deception*. Journal of Non verbal Behavior 1988/12, 203–215.p.

szégyenérzetével.¹¹ Magam a feszültség, a stressz, (ami valójában Selye János kutatásai alapján), distressz, tehát káros, romboló, nehezítő hatását tartom kiemelendőnek, vagyis a tudatos kontrolltörő szerepét látom elsőrendűnek, megalapozó tényezőnek. Olyan feszültséget, lelki nyomást kell kiváltania az eljárási aktusnak, a szemébe mondásnak, a szembesítés légkörének, atmoszférájának, aminek alkalmasnak kell lennie (legalábbis kísérleti szinten) az akarathajlításra, akarattörésre, a szándék eltérítésre, a szándék „átlendítésre.”

Csak a feszültségből eredő lelki plusz, tudatra ható hatása hozhat változást, amit elősegíthet a cselekmény meglepetésszerű, rajtaütésszerű alkalmazása. Amikor is a résztvevő hazug nem tudja mi következik, mi van a hatóság, illetve a szembesítendő birtokában, tudásában. És minél több ilyen meglepetésszerű, egyúttal erőtlejes hatás éri, annál nagyobb az esély az akarathajlításra.

A szituáció stressz telítettségére, a feszültség pozitív hatására utal Vinczéné Karpeta Verka kísérlete is. Pszichológiai vizsgálatra épülő megállapítása szerint:

„A szembesítésen résztvevő vizsgált személyek akkor adnak különböző választ a kétprofilis tesztre, ha a szembesítés feszültséggel jár” – saját olvasatomban, tehát valótlan állítanak.

A 11 vizsgált személy közül a felénél nyomon követhető az eltérés az első (szembesítés előtti) és második (szembesítés utáni) pszichológiai felvétel között, azonban egy esetben egyértelműen bizonyítható a tisztán szembesítés miatti fokozott feszültség. A többi esetben a nullhipotézisban megfogalmazottak, vagyis a valótlan állítás is lehetséges, ez esetismertetéseimben csak két esetben látszik bizonyítottnak.”¹²

A két fázisú, szembesítés előtt és után végzett felmérés gyenge pontja, hogy nem tudjuk a feszültség okát. Vagyis, ha érzékeljük is a hazugságot, nem tudjuk, miért történt az; illetve nem tudjuk, miért nem értük el a kívánt célt: a vallomás (igaz iránybeli) változtatását.

A szembesítés feszültsége, „rányomakodó” hatása megjelenhet az empátia talaján is, hiszen az általános modellben a valót állító sértetti szenvedés, szomorúság, alkalmanként az igazságért való „ajdulás,” a tekintetben rejlő szemrehányás szintén feszültségnövelő, egyúttal az emberi lélek húrjait pendítő a hazugságot állító más eljárás alá vonttal, tanúval szemben is.

Nem véletlen, ha a feszültség teremtés mechanizmusa kapcsán felmerül, hogy a szembesítés napjainkban is erőteljesen beismerés, elismerés orientált „lelki tortúra”. Azért sem véletlen, mivel – ahogyan már a korábbi, történeti vizsgálódásnál is rámutattam – valóban a kínvallatásból, a tortúrából nőtt ki, vagyis a jelenlegi törvényes pszichés nyomások XXI. századbeli, jogállami eszköztárát vonultatja fel hatósági segítséggel.

A szembesítés lélektanilag „érzékelés túlterhelésre” épít, melynek során a hazudó magára maradhat, elszigetelődhet, szégyenérzete, magányossága, kitaszítottsága, érzéketlenségi érzése, belső fájdalma, félelme, belső megalázottsága, lebukása meglepetéséből eredő belső „sokkja,” esetleg sajnálata, empátiája, elfáradása, kimerülése, „agy-mosása” eljuttathatja oda, hogy agya, gondolata, szándéka (célja) „átprogramozódik,”

¹¹ Nagy Lajos szerint ez (a szégyenérzet) adja a szembesítés legfontosabb pszichológiai alapját a hazug tanú esetében. NAGY LAJOS: *Tanúbizonyítás a büntetőperben*. Budapest, 1966. 365. p.

¹² VINCZÉNÉ KARPETA VERKA: *A szembesítés kriminálpszichológiai aspektusai a büntetőeljárás során*. Szakdolgozati kézirat. Pécs, 2002.

mindezek kikényszerítik, kipróbálják a váltást, a jó útra térést, az igaz út, az igazság vállalását. Sőt továbbmegyek, a bűn vállalását, a beismerést, a bűn megvallását, a „gyónást,” a kibeszélést, ezáltal a megkönnyebbülést, és talán vele együtt a bűnbocsánat, a megbánás, a sértetti, az igazat mondó megbocsátásának csíráját.

Kutatásom alapján arra a következtetésre jutottam, hogy maga a szembesítés léte alapvetően egy vélelemre, egy feltételezésre alapul. Nevezetesen, hogy az ember – feszültség, lelki szorítás hatására – feltárja a valós ténynt olyan személynek, akiről tudja, hogy tisztában van a hazugsággal, mivel ő maga is érzékelte (látta és/vagy hallotta) az eseményeket. Ezt vélelmezett tényként is felfoghatjuk, ami a gyakorlat szerint sem megdönthetetlen, mert ennek ellenére sokkal több a sikertelen szembesítés, mint a sikeres, vagyis a tétel igazolása. Az ember képes akkor is valótlan állítani, amikor tudja, hogy mások ismerik a hazugsága gyökerét, mibenlétét. Így a szembesítés egy kísérlet, egy lehetőség marad minden alkalommal az elvi tétel igazolására, amit meg lehet, illetve érdemes kockáztatni.

A kísérleti kriminálpszichológia nem tudta ezidáig erősíteni a „kikényszerítő” tételt, mivel a szembesítésre nem lehet helyes kriminális kísérleti modellt beállítani, szemben például az igazságot kutató vizsgálatokkal. Például a kísérleti alanyként gyakran alkalmazott egyemisták (ám mások sem) alkalmasak bűncselekménnyel kapcsolatos szembesítési szituációk modellezésére, mivel ahhoz jószerevével bűncselekményeket (ráadásul általában súlyosakat) kellene elkövetni és csak utána lehetne ellenőrizni a feszültség-, igazságszinteket. Valódi elkövetők és valódi tettek esetében pedig maga az eljárási aktus teszi kizárttá a modellezést, a kísérletezgetést.

Ez a tény azonban még nem cáfolja eddigi hipotézisünket, ismereteinket, és hitünket a szembesítés pszichológiai alapjával és alkalmazásával kapcsolatban.

pest. 1987.; BÁRD KÁROLY: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, 2007.; BÓCZ ENDRE: *Büntetőeljárás jogunk kalandjai*. Budapest, 2006.; BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az előzetes döntéshozatal*. Budapest, 2003.; CSÉKA ERVIN: *A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai*. Budapest, 1968.; CSÉKA ERVIN: *A büntető jogorvoslatok tana*. Budapest, 1985.; ELEK BALÁZS: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*. Debrecen, 2008.; ERDEI ÁRPÁD: *Tény és jog a szakvéleményben*. Budapest, 1987.; FENYVESI CSABA: *A védőügyvéd*. Budapest-Pécs, 2002.; FARKAS ÁKOS: *Büntetőjogi együttműködés az Európai Unióban*. Budapest, 2001.; FARKAS ÁKOS: *A büntetőeljárás hatékonysága*. Kandidátusi értekezés. Miskolc, 1997.; GÖDÖNY JÓZSEF: *Bizonyítás a nyomozásban*. Budapest, 1968.; HACK PÉTER: *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Budapest, 2008.; HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntetőjog rendszertana*. Pécs, 2010.; HAUTZINGER ZOLTÁN: *A katonai büntető eljárásjog fejlesztési irányai*. Budapest-Pécs, 2011. (megjelenés alatt); HERKE CSONGOR: *A letartóztatás*. Budapest-Pécs, 2002.; HERKE CSONGOR: *Megállapodások a büntetőperben*. Pécs, 2008.; HERKE CSONGOR: *Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban*. 2010.; HOLÉ KATALIN: *Europol és jogállam*. Budapest, 2008.; KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog múltja és jelene*. Ph.D. értekezés. Miskolc, 2003.; KARSAI KRISZTINA: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései*. Budapest, 2004.; KISS ANNA: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban*. Ph.D. értekezés. Miskolc, 2006.; KRATOCHWILL FERENC: *A sértett jogi helyzete a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, 1990.; KATONA GÉZA: *A nyomok azonosítási vizsgálata*. Budapest, 1965.; KATONA GÉZA: *Bizonyítási eszközök a XVIII-XIX. században (A kriminalisztika magyarországi előzményei)*. Budapest, 1977.; KERTÉSZ IMRE: *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*. Budapest 1965.; KERTÉSZ IMRE: *A tárgyi bizonyítékok elmélete a büntetőeljárás jog és a kriminalisztika tudományában*. Budapest 1972.; KIRÁLY TIBOR: *A védelem és a védő a büntető ügyekben*. Budapest, 1962.; KIRÁLY TIBOR: *Büntetőítélet a jog határán. (Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről)*. Budapest, 1972.; LIGETI KATALIN: *Büntetőjog és bűnügyi együttműködés az Európai Unióban*. Budapest, 2004.; MÉSZÁROS BENCE: *A fedett nyomozó alkalmazásának kérdései büntető eljárásjogi és kriminalisztikai szempontból*. Ph.D. értekezés (kézirat) 2011.; M. NYITRAI PÉTER: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély Európában*. Budapest, 2002.; M. NYITRAI PÉTER: *Nemzetközi és európai büntetőjog*. Budapest, 2006.; NAGY ANITA: *Büntetőeljárást gyorsító rendelkezések az Emberi Jogi Európai Egyezményben az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaiban, az Európai Unióban és a hazai jogalkotásban*. Miskolc, 2008.; NAGY LAJOS: *Fellebbezés a büntetőperben*. Budapest, 1960.; NAGY LAJOS: *Tanúbizonyítás a büntetőperben*. Budapest, 1966.; NAGY LAJOS: *Ítélet a büntetőperben*. Budapest, 1974.; POLT PÉTER: *Áldás vagy átok. (A parlamenti mentelmi jog)*. Budapest, 2010.; PUSZTAI LÁSZLÓ: *Szemle a büntető eljárásban*. Budapest, 1977.; RÓTH ERIKA: *Az elítélés előtti fogvatartás dilemmái*. Budapest, 2000.; SZABÓNÉ NAGY TERÉZ: *A büntetőeljárás rendszer alapjai*. Budapest, 1966.; SZABÓNÉ NAGY TERÉZ: *A büntető eljárás egyszerűsítése*. Budapest, 1970.; SZABÓNÉ NAGY TERÉZ: *A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága*. Budapest, 1985.; SZÉKELY JÁNOS: *Szakértők az igazságszolgáltatásban*. Budapest, 1967.; TÓTH MIHÁLY: *A terhelt védekezési szabadságának tartalma és konfliktusai, különösen a nyomozásban*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1988.; TREMMEL FLÓRIÁN: *Igazságügyi retorika*. Pécs, 1993.; TREMMEL FLÓRIÁN: *Magánvád*. Budapest, 1985.; TREMMEL FLÓRIÁN: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Budapest-Pécs, 2006.; WIENER A. IMRE: *Nemzetközi bűnügyi jogsegély*. Budapest, 1993.

CSABA FENYVESI

PYRAMID MODEL OF HUNGARIAN CRIMINAL PROCEDURAL
LEGAL SCIENCE – FROM THE ASPECT OF
RESEARCHES ON CONFRONTATION

(Summary)

The saluting study for Professor Cséka Ervin 90th birthday has chosen 'confrontation' as a topic because there hasn't been any comprehensive monographs published in Hungary focusing on confrontation as an evidentiary procedure. Professional articles and studies on the topic are of modest quantity and they were published mainly in the 1970s and 1980s. In addition the writer would underline the following facts:

- a) It is a complex institution that covers the aspects of forensic science and criminal procedure law as well.
- b) Scruples about its theoretical grounding may arise asking whether it is the right way of seeking the truth.
- c) Being an institution frequently applied in practice it has critical results and has significant number of difficulties and problems.
- d) It can be the engine or the brake of simplifying and speeding up the procedure of uncovering the truth.

The study shows the main statements, conclusions (from several aspects) of the research on confrontation and demonstrates a special 6-level (basic principles, subjects, proofing, coercive measures, separated and special procedures, EU) pyramid model about the Hungarian criminal procedural legal science from 1960 to 2011 which includes the authors of the current monograph and their works as well.